

СПРОБИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ НАВ'ЯЗАТИ КОНТАКТИ ІЗ СЕРБЬСЬКИМ І ЛИТОВСЬКИМ АНТИКОМУНІСТИЧНИМИ РУХАМИ (1943–1950 рр.)

У статті автори простежують спроби керівництва ОУН(б) та УПА налагодити зв'язок із антикомуністичними рухами Опору на Балканах та Прибалтиці у 1943–1950 рр.

Ключові слова: ОУН(б), УПА, антикомуністичний рух Опору в Прибалтиці, антикомуністичний рух Опору на Балканському півострові.

Міжнародні зв'язки для будь-якого підпільного революційного руху в будь-якій країні світу відігравали і відіграють виняткову роль. З однієї сторони, вони є символом визнання того чи іншого руху з боку іноземних партнерів, а з іншої — дозволяють пропагувати свої ідеї в середовищі інших народів і сподіватися на моральну та матеріальну підтримку від цих народів, або держав. Український націоналістичний рух у цьому сенсі не був винятком. Упродовж міжвоєнного періоду керівні діячі УВО, а згодом ОУН(б) намагалися знайти підтримку для «позитивного вирішення української проблеми» в урядових колах Литви, Німеччини, Британії, Франції, США. Проте, напередодні Другої світової війни, в середовищі ОУН(б) зароджуються ідеї, які свідчать не лише про бажання українських націоналістів зацікавити українським питанням іноземні держави, але й про формування певного месіаністичного бачення ролі України у майбутній антикомуністичній революції.

Вперше подібний спосіб думання матеріалізується в постановах другого Крайового з'їзду Організації Народної Оборони «Карпатська Січ» 19 лютого 1939 р. Зокрема, в документі наголошувалося:

«5. З'їзд з радістю стверджує міжнародну актуалізацію української справи та заявляє, що розв'язка східно-європейського питання можлива тільки через прийняття української концепції розподілу Сходу Європи на національні держави.

6. З'їзд констатує, що остаточний розвал московської імперії та звільнення поневолених нею малих націй можливе тільки коли вони згуртуються в своїй боротьбі навколо України, та кличе ці народи до активної співпраці з Українським Націоналістичним рухом»¹.

З моментом розколу ОУН в 1940 р. на бандерівську та мельниківську організації, месіаністичні ідеї українського лідерства в антикомуністичній революції перейняли радикальніші прихильники С. Бандери. Зокрема, в маніфесті ОУН(б) від грудня 1940 р. вказувалося: «Тільки Україна є правдивим союзником усіх поневолених і загрожених Москвою народів у їх боротьбі з московсько-більшевицьким імперіалізмом. Українці силою об'єктивних умовин є авангардом всіх поневолених Москвою народів у їх боротьбі за повне визволення»².

Ідеї спільної боротьби поневолених Кремлем народів висловлювалися також у постановах Другого (Краківського) Великого Збору ОУН(б) від березня–квітня 1941 р.³, постановах Другої конференції ОУН(б) від квітня 1942 р.⁴, постановах Третьої конференції від лютого 1943 р.⁵ і Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН(б) від серпня 1943 р.⁶

Першою спробою на практиці реалізувати концепцію спільного фронту боротьби з більшовизмом було здійснено в листопаді 1943 р., коли на Рівненщині провели т. зв. Першу конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії. Проте, фактична неможливість наповнення реальним змістом декларацій прийнятих на конференції, відверто випадковий підбір її учасників, слабкий пропагандистський ефект від зібрання змусив керівників українського націоналістичного підпілля відмовитися від практики подібних акцій і скерувати головну свою увагу у міжнародній діяльності на налагодження більш практичних і приземлених контактів із реальними, а не вигаданими представниками різних антикомуністичних сил і рухів.

Очевидно, що ці контакти наприкінці Другої світової війни мали дві основні задачі — нав'язати з допомогою антикомуністичних рухів, чи ворожих до СРСР держав, стосунки із західними альянтами, знову піднявши українську проблему на міжнародний рівень, та скоординувати дії всіх антикомуністичних сил для творення спільного протибільшовицького фронту в світі.

Сьогодні в історіографії активно розробляються проблеми переговорів і спільних дій українського націоналістичного підпілля з польським антикомуністичним підпіллям, з угорськими та румунськими військово-політичними колами, що мали місце в 1943–1946 рр. Ці контакти з поляками, угорцями та румунами в певні історичні проміжки часу завершувалися укладенням письмових та усних угод і більш чи менш масштабними спільними діями, однак поряд із цими відносно успішними міжнародними акціями українського націоналістичного підпілля, мали місце і менш відомі та менш успішні спроби налагодити контакти з антикомуністичними рухами в Сербії та Литві. Саме цим спробам присвячено наше дослідження.

Ще у 1942 р. теоретики українського підпілля звернули свою увагу на потребу налагодження широких контактів українського визвольного руху з

балканськими народами. Зокрема, в одному з пропагандистських видань ОУН (б) за 1942 р. була опублікована програмно-аналітична стаття під назвою «Політичне й економічне значення Карпатської України»⁷. У ній невідомий автор, пропонуючи в майбутньому включити територію Закарпаття до складу самостійної Української держави, підкреслював надзвичайно вигідне геополітичне розташування краю на шляху до встановлення культурних, економічних та політичних контактів України з країнами Балканського півострова. «В інтересах України» — зазначалось у ній, — «буде нав'язати з Балканами якнайдружніші відносини й створити спільний фронт боротьби за ідею свободи народів. Ключем до цих дружніх відносин з Балканами є Карпатська Україна»⁸. Обґрунтовуючи необхідність встановлення приязних відносин України з народами Балкан, автор насамперед звертав увагу на взаємовигоду у цьому для обох сторін. Перш за все, це була економічна потреба балканських народів в українських сировинних ресурсах та збіжжі. Для українського ж визвольного руху подібні контакти ставали хорошою можливістю для втілення власної етнонаціональної політики, зокрема через поширення ідей створення спільного антибільшовицького блоку народів Європи та Азії спрямованого на боротьбу з російським комунізмом та перебудову світу на засадах самовизначення кожного народу в його етнографічних межах і створення власних незалежних держав⁹.

В червні–липні 1943 р. Головне командування УПА та Провід ОУН прийняли рішення спробувати налагодити контакти із англо-американськими військами, які дислокувалися в Італії. Для цього восени 1943 р. було споряджено спеціальну українську місію в складі Євгена Стахіва та Карпа Микитчука¹⁰. Підготовкою відправки місії до Італії займався керівник Референтури зовнішніх зв'язків (Р-33) при Проводі ОУН(б) М. Лебедь («Ігор»). Він запропонував план налагодження контактів з англо-американцями через антикомуністичних сербських партизанів генерала Драгутіна Михайловича¹¹. На другу половину 1943 р. українське націоналістичне підпілля володіло досить достовірною інформацією про чисельність та бойовий стан армії четників Д. Михайловича на основі радіопередач «Вільна Югославія» з Лондону, про що подавалось у відповідних звітах ОУН¹² та виданнях УПА¹³.

Очевидно, що М. Лебедь сподівався на допомогу двох офіцерів колишньої югославської армії — поручників Равіча і Михайловича, які втікши із німецького полону «прибились» до загонів УПА. Причому, поручник Равіч стверджував, що був особисто знайомий із генералом Д. Михайловичем¹⁴. Важко сказати, наскільки сербські військові справді хотіли допомогти українському підпіллю зв'язатися із сербськими монархістами, а наскільки просто бажали використати українців для повернення на свою батьківщину.

Проте саме на їхню допомогу покладался М. Лебедь, готуючи до відправки в Італію українську місію. Цей факт підтверджений не лише спогадами українських учасників місії, але також і протоколами допитів керівника СБ ЗЧ ОУН(б) М. Матвієйка, який 16 січня 1953 р. показав слідчим із МДБ, що М. Лебедь направляв своїх людей до Югославії для налагодження контактів із сербськими партизанами, пов'язуючи відправку зв'язкових до Д. Михайловича із місією до Італії¹⁵. Окрім цього про цей факт також свідчив член Проводу ОУН М. Степаняк, який на допиті 30 серпня 1944 р. зазначав, що разом з сербськими офіцерами до Югославії мав виїхати зв'язковий ОУН К. Микитчук, який отримав завдання передати в штаб генерала Д. Михайловича інформацію про наміри ОУН налагодити зв'язок та співпрацю з сербським антикомуністичним рухом Опору. Після налагодження попереднього зв'язку в Югославію планувалось відрядити офіційних представників Проводу ОУН для проведення переговорів про співробітництво з сербськими партизанами. У листі до штабу Михайловича, написаного М. Степаняком, повідомлялось про національно-визвольну боротьбу на чолі з ОУН та УПА в Україні, про політику німців на Сході та вказувалось на те, що головним ворогом незалежної Української держави є Радянський Союз. Звідси випливала спільність інтересів у боротьбі сербських партизан та українських повстанців проти комуністів за створення незалежних України та Югославії. Наприкінці документу автор висловив надію на те, що спільні інтереси двох антикомуністичних рухів Опору можуть призвести до тісного співробітництва між собою в ім'я дружби між українським та югославським народом¹⁶.

Наскільки можна зрозуміти із дуже обмеженої інформації, яка збереглася до наших днів, первісно планувалося, що місія УПА до Італії вирушить спільно із двома сербськими офіцерами через територію Карпатської України, Угорщини й Хорватії в район діяльності четників Д. Михайловича. Мандрівку розпочали в жовтні 1943 р. з містечка Тухля в Прикарпатті¹⁷. Перетнувши за допомогою оунівських зв'язкових кордон із Угорщиною, група направилася до Ужгорода. Однак, розірвані організаційні зв'язки на Закарпатті змусили припинити шлях і повернутися назад до Тухлі, а потім до Львова¹⁸.

Після провалу спроби добратися на Балкани пішки, було прийнято рішення дістатися Адріатичного узбережжя з допомогою фіктивних німецьких документів. У грудні 1943 — січні 1944 рр. німецька Організація Тодта (ОТ) набирала українських робітників для будівельних робіт на узбережжі Далмації. З допомогою українських співробітників міського будівельного управління у Львові Є. Стахів та К. Микитчук 28 січня 1944 р. зуміли отримати фальшиві документи, як співробітники ОТ, на прізвища І. Кравса та С. Іваницького. Сербських офіцерів Равіча та Михайловича

zareєстрували під виглядом українських робітників із Закарпаття¹⁹. Всі члени місії українського націоналістичного підпілля залишилися мешкати у Львові, очікуючи на відправку в Далмацію.

Проте 10 лютого 1944 р. сербські офіцери спробували купити на Краківському ринку Львова пістолет в угорського офіцера. Ця спроба була помічена німецькими жандармами, що призвело до арешту поручника Равіча. Поручник Михайлович під час інциденту втік і був невдовзі відправлений оунівськими зв'язками до Стрия, а згодом до відділів УПА в Карпати²⁰. 15 лютого 1944 р. на квартирі, де мешкав поручник Равіч, гестапо арештувало К. Микитчука, якого, однак, після декількох днів допитів звільнили за браком доказів²¹.

Врешті-решт наприкінці лютого 1944 р. Є. Стахів і К. Микитчук німецьким транспортом спільно з командою ОТ відправилися на узбережжя Далмації без супроводу сербських офіцерів. 4 березня 1944 р. місія українського підпілля прибула разом із групою ОТ до м. Бакару, а невдовзі опинилася в містечку Црквеніца неподалік Фіуме²². Зробивши декілька спроб через місцеве населення зв'язатися із четниками Михайловича, Є. Стахів та К. Микитчук зрозуміли, що вся територія на північ від Далматинського узбережжя контролюється комуністичними партизанами Й. Тіто, а загони Михайловича блоковані тітовцями в районі Чорногорії й налагодити контакти з ними практично неможливо²³.

21 березня 1944 р. Є. Стахів виїхав до Львова, де 25 березня мав нараду з М. Лебедем і його помічником у референтурі закордонних зв'язків о. І. Гриньохом. Під час розмови було вирішено тимчасово припинити пошуки контактів із генералом Михайловичем і зосередити зусилля місії на пошуках зв'язків з італійськими партизанами-бадоліанцями, через яких планували вийти на американське й англійське командування в Італії та налагодити контакти із Римом для передачі папі Пію XII листів від митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького та інформації про ситуацію в Україні та визвольну боротьбу УПА²⁴.

Згодом місія українського підпілля в Далмації справді зуміла вийти на італійське некомуністичне підпілля. Натомість контакти із сербськими четниками спробували вдруге поновити у грудні 1944 р., коли Є. Стахів прибув до Загреба²⁵. Проте зв'язатися із Д. Михайловичем через Загреб не вдавалося аж до травня 1945 р. Лише в серпні 1945 р. Закордонний Центр ОУН(б) в Мюнхені зумів встановити контакти із сербськими монархістами-емігрантами²⁶, які невдовзі були включені до створеного на Заході Антибільшовицького блоку народів (АБН).

Відомо також про спробу Проводу ОУН у вересні–жовтні 1944 р. використати з метою налагодження зв'язку з сербським антикомуністичним рухом Опору колишнього офіцера югославської королівської армії, випуск-

ника белградської військової академії поручника Трифуна Гачіча, який після втечі з німецького полону був залучений до УПА в якості викладача стрілецької справи у Коломийській старшинській школі «Грегіт» в Карпатах під псевдом «Гот». Наприкінці серпня 1944 р. поручник Т. Гачіч, намагаючись чим швидше дістатись на територію власної батьківщини, запропонував членам Коломийського окружного проводу ОУН план із налагодження контактів із сербськими четниками Д. Михайловича на території Югославії, висувачи себе в якості ключової фігури для цієї акції. Погодившись на пропозиції Т. Гачіча, заступник окружного проводу «Борис» дав йому доручення виїхати на територію Югославії, нав'язати контакти зі штабом генерала Д. Михайловича та поінформувати його про діяльність українського націоналістичного підпілля на території України, боротьбу проти німців та більшовиків. Водночас необхідно було зібрати інформацію про суспільно-політичне становище в Югославії та про форми боротьби сербських четників проти Народно-Визвольної Армії Югославії (НВАЮ) на чолі з маршалом Й. Тіто. Т. Гачіч отримав також завдання проконсультуватись із начальником штабу та керівником оперативного відділу штабу генерала Д. Михайловича щодо можливості координації спільної антибільшовицької боротьби між сербськими партизанами та УПА. Сербський поручник повинен був взяти на себе місію зв'язкового між українським та сербським рухами Опору, використовуючи для цього радіостанцію та спеціально обумовлений шифр²⁷. Т. Гачіч отримав завдання передавати за допомогою радіо 1-го, 10-го та 30-го числа кожного місяця інформацію про результати переговорів та домовленостей з сербським командуванням. Перший сеанс мав відбутись 10 жовтня 1944 р. Однак ця спроба зазнала невдачі через затримання Т. Гачіча радянськими органами державної безпеки у Калушському районі Станіславської області у вересні 1944 р.²⁸.

Якщо із сербським антикомуністичним підпіллям встановлення контактів відбувалося від спроб налагодити співробітництво в роки Другої світової війни на території Балкан до спільних дій в еміграції, то з литовцями ситуація розвивалася зовсім інакше. Спочатку в еміграції у 1946 р. литовські представники були включені до Антибільшовицького блоку народів²⁹, а лише наприкінці 1940-х на території ССРСР українське підпілля спробувало встановити зв'язок з литовським антикомуністичним рухом.

Очевидно, що досягнення зв'язку із литовським підпіллям у повоєнні роки мало за мету не лише інформувати один одного про підпільну боротьбу із режимом, координувати власні пропагандистські акції, але й спробувати налагодити через литовський визвольний рух взаємини із зовнішнім світом.

Ще на початку грудня 1942 р. у розробленому військовою комісією ОУН(б) проекті розбудови українських підпільних Збройних сил наголо-

шувалось на необхідності встановлення тісних зв'язків з прибалтійськими державами, і головним чином з Литвою, спираючись на досвід співпраці між УВО–ОУН і литовським урядом у міжвоєнний період³⁰. Одним із важливих завдань при цьому було використання прибалтійського регіону для закупівлі зброї та амуніції у країнах Скандинавії³¹.

Наприкінці 1943 р. — на початку 1944 рр. під час одного із засідань Проводу ОУН(б), на якому обговорювалось питання про подальшу тактику дій українського націоналістичного підпілля на випадок зайняття території Західної України Червоною Армією, висувався варіант, який був максимально зорієнтований на активізацію антирадянських визвольних рухів народів на північ від України. Зокрема, у концепції, яку пропонували командири груп УПА-«Північ» та УПА-«Південь» Д. Клячківський («Клим Савур») та В. Кук («Леміш»), передбачалось, що радянський режим в результаті тривалої війни буде виснажений і послаблений, а тому не буде в стані знищити підпілля ОУН та УПА на території України. У зв'язку з цим, пропонувалось максимально збільшити кількість учасників націоналістичного підпілля та відділів УПА, перетворивши останні в регулярні збройні сили чисельністю до 100 тис. чол. Водночас передбачалась здійснити масштабні рейди українських військових сил по території Білорусії та Прибалтики задля активізації антирадянської збройної боротьби на лінії від України до Фінляндії з метою остаточно виснажити Радянський Союз і створити необхідні передумови для відновлення державної незалежності України та інших народів СРСР. Однак, в результаті обговорення трьох пропозицій на засіданні Проводу ОУН(б) було прийнято центристську тактику, яка визнаючи внутрішню міцність сталінського тоталітарного режиму, передбачала максимально тривале продовження збройної боротьби українського націоналістичного підпілля та УПА проти радянської влади до останніх сил³². Прийнята тактична лінія залишалась основною в боротьбі українського резистансу проти радянської влади аж до середині 1950-их рр.

Незважаючи на це керівництво українського визвольного руху у післявоєнні роки здійснило досить активні спроби нав'язати контакти з представниками інших поневолених народів задля координації спільної антирадянської боротьби. Одним із найпотужніших центрів збройного опору в СРСР в другій половині 1940-х — на початку 1950-х рр. поряд з Україною був регіон Прибалтики, де активно діяли т.зв. «лісові брати». Лідером антирадянської визвольної боротьби тут виступала Литва, де до 1953 р. тривав активний збройний опір радянській владі.

У другій половині 1940-их рр. Закордонні Частини (ЗЧ) ОУН у переписці з керівником підпілля ОУН в Україні Р. Шухевичем («Тур», «Тарас Чупринка») звертали особливу увагу на необхідність налагодження контактів з представниками литовського підпілля, що обумовлювалось тим, що окремі

члени литовської політичної еміграції вже входили до складу АБН закордоном³³.

Перші контакти з литовським антирадянським рухом Опору українському націоналістичному підпіллю вдалось встановити у 1948 р. на території південної Білорусії. Тут з групою литовських партизан, яка перейшла на цей терен, зміг вийти на зв'язок Кобринський надрайонний провід ОУН на чолі з Арсеном Клиновим («Шах»).

У зв'язку з цим 15 січня 1949 р. керівник проводу ОУН на Північно-західних українських землях (ПЗУЗ) В. Галаса («Орлан», «12611») написав діловий лист керівнику Брестського («Білоруського») окружного проводу ОУН О. Степанюку («Богун», «1230», «Вавилонський»)*, в якому високо оцінив спроби підпілля ОУН на території білоруського Полісся налагодити контакти з представниками литовського визвольного руху. Від білоруського окружного провідника він вимагав встановити вищий зв'язок з керівництвом литовських націоналістичних організацій, попередньо дізнавшись про їх структуру, програму, тактику антирадянської збройної боротьби й отримавши дані про стан боротьби литовського підпілля проти радянської влади на території Литви³⁴.

Для налагодження контактів і проведення переговорів з представниками литовського визвольного руху рекомендувалось підбирати політично надійних і досвідчених членів ОУН, які б не скомпрометували український визвольний рух в очах іноземців. Особлива увага при цьому зверталась на небезпеку агентурних провокацій з боку радянських органів державної безпеки, співробітники яких могли видавати себе за литовських партизан. Тому рекомендувалось прибувати на зустрічі з посиленою охороною і проводити попередню розвідку щодо можливих радянських агентурних розробок. У зв'язку з цим «Богун» повинен був поводитись на переговорах з литовцями одночасно, як дипломат і розвідник³⁵.

Контакти з литовським антирадянським рухом опору пропонувалось підтримувати на основі взаємного обміну підпільною літературою, розвідувальною інформацією, досвідом антирадянської збройної боротьби, військовими матеріалами та медикаментами для посилення визвольних сил двох поневолених народів у їх спільній боротьбі проти СРСР. Особлива увага зверталась на необхідність поширення серед литовців оунівської ідеї спільної боротьби поневолених Радянським Союзом народів, роз'яснення

* Лист був вилучений співробітниками органів МДБ під час проведення операції з ліквідації заступника крайового провідника ОУН на ПЗУЗ М. Козака («Смок», «Лука», «Вівчар», «Чупринка») 8.02.1949 р. в с. Пітушка, Млинівського району, Рівненської області.

національної та соціальної програми ОУН, ставлення українського визвольного руху до інших народів. Окрім цього наголошувалось на потребі здобуття інформації про здійснювані радянським тоталітарним режимом репресивних акцій проти литовського народу та протидію їм з боку литовського резистансу, про підпільні видання та літературу литовських «лісових братів». Цю інформацію планувалось помістити в українських підпільних виданнях. У всіх питаннях переговорів з представниками литовського визвольного руху українські представники повинні були виступати від імені вищого проводу ОУН³⁶.

В. Галаса надавав великого значення зв'язкам ОУН з представниками литовського руху Опору і вимагав від Брестського окружного проводу надалі підтримувати і зміцнювати їх всіма засобами, досягнувши взаємної довіри та добросусідської дружби з литовцями з тим, щоб згодом укласти союз між представниками литовського й українського визвольного рухів та об'єднати їх зусилля у спільній боротьбі проти радянського тоталітаризму.

У 1949 р. керівник Північно-західного краю ОУН («Москва») (охоплював територію Волині та південного Полісся) І. Литвинчук («Дубовий») повідомив керівника підпілля ОУН Р. Шухевича про те, що він особисто за допомогою наявних у нього можливостей може встановити контакти з литовським підпіллям в Прибалтиці. У зв'язку з цим, останній доручив І. Литвинчуку здійснити заходи для налагодження безпосереднього зв'язку з представниками литовського резистансу. Один із членів ОУН, який перебував на військовій службі в Радянській армії на території Прибалтики, у 1949 р. зумів нав'язати контакт з учасником литовського збройного підпілля, через якого провід ОУН «Москва» планував вийти на вище керівництво литовських партизан для проведення переговорів щодо можливостей координації спільної антирадянської боротьби. Однак ця спроба не увінчалась успіхом³⁷.

На жаль, з наявних документів достеменно невідомо чи вдалось членам ОУН на території Білорусії та Прибалтики налагодити успішний зв'язок з литовськими представниками і провести раунд переговорів про можливість об'єднання зусиль українського та литовського визвольних рухів у їх спільній боротьбі проти радянського тоталітарного режиму. Очевидно, що цьому завадили заходи радянських органів державної безпеки на території Білорусії, які у 1948–1949 рр. провели декілька масштабних військово-чекістських операцій і завдали непоправних втрат українському націоналістичному підпіллю на території Брестської та Пинської областей Білоруської РСР.

Так у першій половині 1950 р. керівник Північно-західного краю ОУН («Москва») І. Литвинчук («Дубовий», «Давид») у листі до провідника ОУН на українських землях В. Кука («Леміш», «6293») повідомляв про серйозні

втрати організаційного активу на території Білорусії в результаті проведення оперативних заходів з боку радянських спецслужб. 29 червня 1949 р. під час військової операції військ МДБ БРСР в с. Заніво Антонопільського району Брестської області загинули керівник Кобринського надрайонного проводу ОУН А. Клинів («Шах»), районний провідник «Єрмак», керівник Дивинського районного проводу «Дзорко» та референт жіночої мережі Брестського окружного проводу ОУН «Оксана» (інше псевдо — «Мавка»). Внаслідок цього провід ОУН на ПЗУЗ втратив організаційний зв'язок з багатьма ланками українського націоналістичного підпілля на терені Білорусії. Як писав І. Литвинчук у листі до В. Кука: «на продовження та розвиток організаційної роботи на цій території нема ніякої необхідності розраховувати, так як вона ще, можна сказати, національно не піднята, а тому наявні там жертви не приносять такого свідомого підйому, як серед мас СУЗ»³⁸.

В середині 1950 р., у зв'язку з відсутністю кадрів необхідних для продовження подальшої підпільної діяльності ОУН на території південно-західної Білорусії, за рішенням провідника ОУН на ПЗУЗ В. Галаси («Орлана») Брестський окружний провід на чолі з «Борисом» був реорганізований у надрайонний і передислокований на територію Житомирської та Київської областей для продовження підпільної діяльності³⁹.

Окрім цього, іншим важливим фактором, який суттєво ускладнював пошук зв'язку з антирадянськими збройними рухами опору в Прибалтиці була відсутність безпосереднього територіального контакту. Прибалтика була відокремлена від України територією Білорусії. У зв'язку з цим керівництво українського націоналістичного підпілля намагалось вийти на контакт з прибалтійськими визвольними рухами за посередництвом білоруського підпілля, осередки якого на кінець 1940-х рр. продовжували існувати на території західної Білорусії. Так в інструкції «Завдання організації на найближчі роки», вилученої співробітниками радянських органів державної безпеки 20 листопада 1949 р. в Рівненській області під час операції з ліквідації члена проводу ОУН на ПЗУЗ Г. Семенюка («Мручко»), наводились детальні вказівки щодо налагодження організаційних контактів з білоруським підпіллям. Згідно цього документу робота ОУН на території Білорусії повинна була проводитись в декількох напрямках: 1) поширення інформації та ідей української визвольної боротьби серед населення Білорусії; 2) формування антибільшовицького союзу поневолених народів разом з Україною; 3) встановлення й утримання контактів ОУН з середніми ланками білоруського підпілля; 4) активізація діяльності білоруського антирадянського руху Опору зусиллями ОУН; 5) пересилання за допомогою білорусів підпільних видань ОУН на територію Литви, Латвії та Естонії, а також збір інформації і друкованих матеріалів про збройну боротьбу прибалтів проти комуністичного режиму⁴⁰.

У разі відсутності ланок білоруського підпілля на певній території наказувалось зусиллями ОУН створювати підпільні осередки «під білоруським національним прапором, на основі білоруського патріотизму» і включати їх до складу вже існуючої підпільної мережі на території Білорусії. Українців, які проживали на цій території, передбачалось залучати до лав ОУН. Зверталась увага на необхідність пошуку людей із знанням білоруської мови для перекладу українських підпільних видань та поширення їх серед місцевого населення. Під час контактів та розмов з білорусами оунівці повинні були підкреслювати позицію українського визвольного руху щодо незалежності та суверенності білоруської держави. Спірні питання кордонів між вільними Україною та Білорусією пропонувалось вирішити у майбутньому на основі проведення плебісциту серед населення прикордонної смуги⁴¹.

Більш масштабною акцією, яка мала на меті пошук контактів з представниками прибалтійських рухів опору, став організований влітку 1950 р. рейд українських повстанців на територію Прибалтики. Рішення про його підготовку було прийнято на нараді окружних провідників ОУН Волинської області та Берестейщини, яка відбувалась на початку літа 1950 р. у керівника проводу ОУН на ПЗУЗ В. Галаси. Під час наради, в якій взяли участь Олександр Савира («Аркас») (Луцька округа), Василь Сементух («Ярий») (Ковельська округа) та «Борис» (ім'я та прізвище невідоме, Берестейська округа) було вирішено сформувати бойову групу з підпільників ОУН для здійснення рейду в Прибалтику через територію Білорусії. «Ярий» отримав завдання сформувати групу для рейду, «Аркас» — надрукувати підготовлені В. Галасою та Л. Фоею («Оксана») листівки⁴². Останній також підготував інструкції для учасників рейду, враховуючи при цьому великий досвід організації агітаційно-пропагандистських рейдів УПА теренами Чехословаччини в 1945–1947 рр. з території Закарпаття.

У листівці до литовців, латишів, естонців, підготовленій В. Галасою за підписом Організації Українських Націоналістів, висловлювалось привітання на адресу визвольної боротьби прибалтійських народів проти радянської влади за свою незалежність. Водночас повідомлялось про збройну боротьбу українського націоналістичного підпілля проти радянського тоталітарного режиму на території України. Оунівці обґрунтовували необхідність налагодження тісних контактів між визвольними рухами України та Прибалтики для координації спільної боротьби проти радянської імперії за створення незалежних держав усіх поневолених Москвою народів. Листівка закликала литовських, латиських та естонських підпільників нав'язувати контакти та співпрацю з українським визвольним рухом, пересилаючи в Україну свої підпільні видання (літературу, листівки та заклики), поширюючи серед своїх народів ідею про необхідність налагодження тісної

дружби з українцями. Зі свого боку, українське підпілля мало робити те ж саме. Для посилення пропагандистського ефекту листівку було проілюстровано дереворитом відомого повстанського художника Ніла Хасевича («Бей-Зота») «Воля народам! Воля людині!»⁴³.

Оскільки рейд мав проходити теренами Білорусії, то крім листівки, зверненої до народів Прибалтики «Литовці, латиші, естонці» (українською мовою та її скорочений варіант російською), було підготовлено окреме звернення «До Білоруського народу», яке вийшло більш об'ємним за своїм змістом. У листівці, випущеній в підпільній друкарні ім. Кліма Савура, подавалась загальна інформація про український визвольний рух, основні національно-політичні засади його програми, розкривався зміст оунівської концепції спільної антибільшовицької боротьби поневолених Радянським Союзом народів за створення незалежних держав. Водночас тут визнавалась необхідність об'єднання зусиль білоруського та українського народу у їх спільній боротьбі проти московського імперіалізму. У листівці подавалась історія створення та діяльності Антибільшовицького блоку народів (АБН), наводились факти з участі білоруських представників в його структурах на еміграції. Однак основний наголос робився на необхідності розгортання широких антибільшовицьких рухів опору на територіях, окупованих Радянським Союзом, і потреби об'єднання їх зусиль у спільній боротьбі проти радянської імперії. Зокрема тут зазначалось: «Треба творити й укріплювати єдиний антибольшевицький фронт, насамперед, народів безпосередньо поневолених більшовиками, — фронт від Балтійського моря аж по Тихий океан». Листівка містила в собі звернення як до всього білоруського народу, так і до окремих категорій населення (інтелігенції, робітників, селян, підпільників). У зверненні до останніх українські націоналісти закликали їх продовжувати збройну боротьбу проти радянського тоталітарного режиму, нав'язувати контакти з українським визвольним рухом, пересилати в Україну свої пропагандистські видання та літературу. Водночас білоруське антирадянське підпілля, за задумом оунівських пропагандистів, мало стати зв'язковою ланкою між українським націоналістичним підпіллям та антирадянськими рухами опору в Прибалтиці⁴⁴.

Під час підготовки до рейду учасники групи ОУН(б) взяли з собою в якості пропагандистського матеріалу брошури «Чи більшовики ведуть до комунізму», «Хто такі бандерівці і за що вони борються» Петра Федуна — «Полтави», «Платформу УГВР» та «Універсал УГВР»⁴⁵. За свідченням дружини В. Галаси Марії Савчин («Марічки») учасники групи були настільки переобтяжені пропагандистською літературою, що не мали змоги взяти з собою більшої кількості харчових запасів⁴⁶.

За умов, коли за рішенням Головного Командування УПА та УГВР від 3 вересня 1949 р. останні відділи УПА були розформовані, а її вояки влились

до складу збройного націоналістичного підпілля, закордонний рейд українських підпільників до Прибалтики став продовження військових традицій і тактики УПА у проведенні агітаційно-пропагандистських рейдів за межі України. При цьому учасники рейду використовували досвід організації та здійснення рейдів УПА теренами білоруського Полісся у 1943–1945 рр.

Оскільки до недавнього часу оригінал звіту про рейд повстанців на територію Білорусії не був доступний для вітчизняних дослідників, спробуємо відтворити перебіг цієї акції, спираючись на віднайдений документ в архіві СБУ. При цьому слід зазначити, що дані звіту в деяких моментах не сходяться зі спогадами провідника ОУН на ПЗУЗ В. Галаси, які раніше використовувались як основне джерело з даного питання. Для відтворення перебігу цієї акції автори співставляли дані двох джерел, надаючи при цьому перевагу саме документу, як більш автентичному відносно подій.

Короткий звіт про рейд у Білорусію, написаний у серпні 1950 р. керівником Брестського окружного проводу ОУН О. Степанюком («Богун»), дає можливість встановити точні хронологічні рамки повстанського рейду — 19 липня — 1 серпня 1950 р. та визначити його маршрут. 19 липня 1950 р. група із дванадцяти підпільників на чолі з провідником Камінь-Каширського району «Рибаком» та керівником Брестського окружного проводу О. Степанюком («Богуном») перетнула кордон між УРСР та БРСР і вступила в район Давид-Городок, Пінської області. Маючи завдання досягнути території Литви, підпільники спочатку конспірувались і не вступали у широкі контакти з місцевим населенням. Однак досягнувши 22 липня 1950 р. с. Тонеж, Туровського району, Поліської області, учасники рейду побачили, що їх просування на північ блокується з боку військ МВС та МБД Білорусії, які швидко довідались про перехід рейдувочої групи ОУН⁴⁷. Як писав про це В. Галаса: «Через кілька днів після того, як наші вояки відвідали білоруські села, групи військ МВД БССР почали блокувати дороги, мости, річкові переправи. У лісах з'явилися опергрупи, секоти. Очевидно, ворог думав, що повстанці попрямували до Литви, і блокував лісові масиви у цьому напрямку»⁴⁸.

У зв'язку з цим було вирішено змінити маршрут рейду в напрямку подальшого просування теренами Східної Білорусії. Усвідомлюючи нерéalність планів досягнути території Литви, керівництво групи вирішило використати перебування в Білорусії для проведення масштабної агітаційно-пропагандистської кампанії серед місцевого населення. Учасники рейду провели численні мітинги та зібрання з селянами та робітниками ряду населених пунктів Туровського та Петриківського районів Поліської області (Східна Білорусь), поширюючи серед них літературу українського підпілля. Дійшовши до р. Прип'ять, рейдувоча група, не маючи змоги переправитись на лівий берег, змушена була повернутись на захід.

Весь перехід рейдувочої групи ОУН по території Білорусії пильно контролювався з боку радянських органів державної безпеки БРСР, які не вступаючи у відкритті збройні зіткнення з підпільниками, постійно переслідували та блокували маршрути їх подальшого просування. Намагаючись уникати зіткнень з військами МДБ та МВС, українські підпільники закупували у селян харчові продукти, проводили розмови, організовували мітинги та поширювали серед них підпільні видання. Місцеве білоруське населення, незадоволене колгоспним устроєм та радянським соціально-економічними ладом, виявляло великий інтерес до інформації про українську визвольну боротьбу і активно підтримувало повстанців.

Повернувшись назад на територію Західної Білорусії, в район Давид-Городок, учасники рейду довідались про наявність білоруського підпілля в терені. Не зумівши однак нав'язати якихось контактів з білоруськими підпільниками, українські повстанці провели ряд зустрічей з селянами та білоруською інтелігенцією у кількох населених пунктах району, під час яких розповідали про збройну боротьбу українського народу за свою незалежність, поширювали листівки зверненні до білорусів та видання українського націоналістичного підпілля. Загалом під час свого перебування на території Білорусії учасниками рейду було відвідано 21 населений пункт Пінської та Поліської областей БРСР і поширено підпільну літературу ОУН в 25-и селах та 7-и містах (в т.ч. у Пінську, Столині, Гомелі та Мінську). 1 серпня 1950 р. українські повстанці, перейшовши кордон, повернулись на територію Волині⁴⁹. Таким чином, група українських підпільників так і не змогла досягнути кінцевого пункту свого призначення і нав'язати контакти з литовськими «лісовими братами».

Аналізуючи свідчення М. Савчин про наміри керівництва українського визвольного руху відправити у рейд на прибалтійські терени кілька груп ОУН, дослідник закордонних рейдів УПА В. В'ятрович припускає, що рейд українських повстанців на територію Прибалтики у липні 1950 р. мав стати початком масштабної акції українського націоналістичного підпілля із налагодження зв'язку з антирадянськими рухами опору прибалтійських народів, однак через невдачу першої групи, наказ про відхід у рейд інших груп був скасований і реалізація цього задуму була відкладена⁵⁰.

Таким чином, рейд українських повстанців на територію Прибалтики повинен був стати дієвою зовнішньополітичною акцією українського націоналістичного підпілля у практичній реалізації концепції, спрямованої на об'єднання зусиль поневолених Радянським Союзом народів у їх боротьбі проти радянського тоталітарного режиму за створення власних незалежних держав. Дана акція українського підпілля мала на меті здійснити пропаганду ідей українського визвольного руху серед населення Білорусії та Прибалтики і нав'язати активні контакти між представниками

українського, білоруського, литовського, латвійського та естонського визвольних рухів на лінії між Балтійським морем та Україною для узгодження та координації їх спільної антибільшовицької боротьби. Українське націоналістичне підпілля намагалось виконувати роль лідера у спільній боротьбі проти радянського режиму і перебирало на себе місію з об'єднання зусиль визвольних рухів інших народів. Однак сили українського визвольного руху на момент 1950 р. були занадто слабкими для реалізації цього масштабного плану. До того ж цьому завадили силові заходи радянського тоталітарного режиму, який усвідомлював небезпеку від згуртування антирадянських рухів народів, які перебували в складі СРСР.

Нижче до уваги читачів пропонується невідомий до цього часу короткий звіт з рейду в Білорусію, датований серпнем 1950 р, який був віднайдений в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Документ публікується із збереженням мовних, лексичних, граматичних та інших особливостей джерела.

Рейд у Білорусію* ***(короткий звіт)***

Отримавши завдання, а також усі вичерпуючі вказівки та провівши належну підготовку, ми рушили в намічену дорогу. «Знайте, Друзі, що завдання покладене на Вас Організацією, є надзвичайно велике. Ви маєте познайомити поневолений віками білоруський народ зі становищем в Україні, зі завзятою і героїчною боротьбою українського народу під Проводом Організації Українських Націоналістів і Української Повстанчої Армії, з нашим найпрогресивнішим кличем «Воля народам! Воля людині!». Гідно несіть на терени братньої Білорусії ідеї нашої визвольно-революційної боротьби. Хай плам'я визвольно-революційної боротьби охопить всі народи ССРСР, а тоді непевно зненавиджена більшовицька тюрма народів спопеліє, а на її руїнах повстануть вільні самостійні держави всіх поневолених народів». Цими словами прощав і благословив нас в дорогу наш зверхник**, вони цілий час були в нашій пам'яті ... і дійсно чи може бути більша честь і радість як та, що припала нам ...

19 липня 1950 р. після кількох днів перемаршу теренами Західної України, ми перейшли адміністративну большевицьку границю між Україною

* Документ був вилучений 23 грудня 1951 р. співробітниками органів МДБ УРСР під час ліквідації керівника Головного осередку пропаганди Проводу ОУН П. Федуна («Полтава», «Север»).

** Ідеться про керівника проводу ОУН на ПЗУЗ В. Галасу.

а Білорусією, і вступили на терен району Давид-Городок, Пінської області. Перед нами село. Щоби упевнитись чи дійсно [це] село Храпунь, до якого ми прямували, я з одним другом, удаючи себе за дезертирів з ФЗО, ідемо в село по розвідку. По дорозі зустрічаємо селянина (по національності українець, хоч себе пише білорусом), який, по короткій розмові з нами, розказав нам про все, що робиться в селі. Від цього селянина довідуємось, що в селі живе багато українців, яких ще влада бувшої Польщі силою примусила записатися білорусами. Од уст цього селянина ми почули сильне нарікання на большевицьку владу, яка своєю соціалістичною економікою загнала в тяжке соціальне положення селян. Поговоривши коротенько з селянином, ми рушили в дальшу дорогу.

22 липня, по тяжких перемаршах болотами, майже перед сходом сонця поспішком переходимо село Тонеж, р-н Туров, Поліська обл. (Східна Білорусія). Стараємося за квартируватися так, щоб ніхто нас не помітив, бо хочемо пройти конспіративно якнайдалше. Але тут ми помилились. Того дня, як і в попередні дні, перед самим вечором, як наш постій натрапив білоруський селянин. Від цього селянина довідуємось, що нас бачило ряд людей, в тому числі і сторожі с. Тонеж, що між околичним населенням ходить чутки про появу «американських парашутистів» і що, в околиці села приїхало по 10–12 чол. «воєнних», які днем «шукали» по лісі «доброго матеріялу», будуть ставити башні. Ми зорієнтувалися, що МВД про нашу появу вже знає, а шукання «доброго матеріялу» — це акція за нами.

Рушивши з місця постою, ми ненароком зустрілися з 10-ма білоруськими селянами і 3-ма робітниками, з якими провели розмови. Дальший напрям дороги рішаємо змінити. Переходимо в район Петриков, Поліська обл. Недалеко с. Слобода довідуємось, що біля молотарні до 150 селян цього села молотять для держави колгоспне збіжжя. Рішаємо цю нагоду використати, підходимо до молотарні. Старшині (так там звуть голову) колгоспу наказуємо зупинити машину, починаємо мітинг. Присутніх коротко ознайомлюємо хто ми, за що ми боремося і якими методами ведемо боротьбу, підкреслюючи на особливе значення спільного фронту боротьби, з участю і білоруського народу, проти сталінсько-большевицького режиму. Промову закінчено закличками на честь українського і білоруського народів. Коли закінчено промову, наступила хвилина, якої ніхто з нас не сподівався: почулися зі сторони присутніх гуртові оплески, голосне «ура» і заклики «Хай живе Україна!», «Хай живе Степан Бандера!». Після цього зі сторони присутніх були поставлені питання: Хто допомагає нам у нашій революційній боротьбі, хто є нашими союзниками? Хто нас прислав сюди? Яке наше становище до сталінської кліки? і інші, на які дано відповідь.

Після поширення революційної літератури, яка на присутніх зробила надзвичайно велике вражіння, ми попрощалися і рушили далше. «Нехай

вам щастить дорога», «бажаємо вам успіхів у роботі» — такими словами проводжали нас білоруські селяни.

Переходячи лісом, ми ненароком натрапили на касарні (бараки) робітників, які працювали на будові вузькоколійки. Всього до 300 робітників переважно з районів Туров, Петриков, Лельчиці, а шофери з Мінська і Гомеля, а також Харкова і Києва. З робітниками уважно вислухали все, що ми говорили про нашу боротьбу, але запитів жодних не ставили, видно боялися своїх начальників, які були серед них. Того дня нам удалось передати нашу літературу до столиці Білорусії — Мінськ і до міст Гомель і Пінськ.

Вечором того ж таки дня ми були над самою рікою Прип'ять. Тут ми побачили, що переправитися через Прип'ять з нашими багажами, літературою і запасом харчових продуктів є просто фізично неможливо. Мостів на Прип'яті в тих околицях немає, за винятком того, що в с. Озерани, р-н Туров почато будувати моста. Переправа поромом і пароплавом відбувається тільки днем. Човнів в поблизу також ніхто не має. Це перші і найважливіші перешкоди. До того, понад Прип'яттю сильно почало нищпорити МГБ. Рішаємо взяти напрямок на захід і вже надобре починаємо діяти.

Надвечір 24 липня заходимо в с. Озерани. Ще по дорозі зустріли ряд селян з с. Беч, р-н Туров та інших сіл, що радо вступали з нами в розмову, поширено літературу (в с. Беч приїхало і заквартирувалося МГБ).

Озерани досить велике і своїм зовнішнім виглядом досить гарне село. Всі будинки в селі новобудовані. Ми пройшли цілим селом і відвідали всіх мешканців. З мешканцями вели короткі розмови: хто ми, за що ми боремося і поширювали нашу літературу. З кількома свідомими білорусами перевели довгі розмови. Все населення нас дуже радо приймало, особливо просило про частіші наші відвідини. Ще ми були в Озеранах, як, в погоні за нами, в село прибула група МГБ і випустила кілька ракет. Ми беремо напрямок на с. Ричов, р-н Туров. Поспішно переходимо через деякі села, але там не задержуємося, бо сподіваємося погоні МГБ. Ведемо гутірки з людьми, зустрівшими принагідно.

25 липня надвечір ми вже під селом Ричов. Зустрічаємо білоруську селянку, від якої довідуємося, що в село прибуло три автомашини з воєнними, які розположилися за селом. Натомість в селі є районні начальники, які проводять мітинг і казали, що по околицях селах появилася багато бандерівців, які «граблять» населення. Разом з тим заборонено населенню іти в ліс. Коли ми запитали цієї селянки чи правду говорили начальники і чи населення вірить цьому, вона відповіла, що ні. «На базарі в Турові ми бачили з тих сіл селян, які оповідали по бандерівців, як про борців за краще життя народу» — сказала селянка. Поговоривши коротко з селянкою, рішаємо в село не заходити. Обходячи село, натрапляємо на групу косарів,

які косили для ричовського колгоспу сіно. З косарами переводимо короткий мітинг і роздаємо літературу. Того дня пересилаємо літературу в околиці села та міста Пінськ і Столін.

Попрощавшись з косарами, рішаємо день відпочити і при цьому дістати трохи хліба. Після відпочинку, натрапляємо на кількох селян. Двом селянам даємо гроші і посилаємо, щоби купили нам хліба. По двох годинах повертає один селянин і приносить 1 кг муки і боханку хліба (більше не міг дістати). Одночасно цей селянин повідомляє нас, що за нами вже скрізь ганяє міліція (про МГБ там мають мало уявлення). На захід від с. Рячов по всіх селах стали залоги МГБ, які, видно, зорієнтувались про наш напрямок, почали блокувати нам дорогу. Слід згадати, що між білоруським населенням почали ходити слухи про появлення великого числа бандерівців. Між іншим цей селянин сказав нам, що « в районах Петриков і Дельчиці діє 300 бандерівців». Для нас, неповного роя, просто дивні ці слухи, але що ж, народ хоче щоби нас було триста, а не неповний рій, хай буде так, як хоче народ. Міняючи напрямок, рушаємо в дальшу дорогу.

Ранком 27 липня ми біля с. Рудня, р-н Туров. Я з одним другом, перебираємося по-цивільному, направляємося в село по розвідку і харчові продукти. Перед самим селом зустрічаємо в селянку від якої довідуємося, що вечором МГБ, яке від'їхало автомашиною, в напрямку на Давид-Городок, а зараз крім сільського начальства, в селі нема нікого. Заходимо в кооперативу, купуємо 6 буханок хліба і інші продукти і з цим думаємо відходити до решти друзів на сніданок, але бачимо, що населення нас впізнає. «Ось як дере наш старшина» вигукувало до нас кількох селян, показуючи на свого колгоспного голову, який втікає городами. Відходимо до решти друзів і не гаючи часу вертаємо назад в село, але цим разом в село йде нас тільки чотириох, а решта друзів іде поза селом. З першою групою селян входимо в розмову. До нас сходиться населення зі всіх кінців села, інша гутірка перетворюється в мітинг. Про боротьбу на українських землях, про нашу політичну платформу, про важливість спільного фронту поневолених більшевиками народів, про наш клич: «Воля народам і людині!» уважно прослухали до 200 селян. Після короткого мітингу зав'язалися дискусії, під час яких селяни нам щиро розказували все про своє життя, особливо, нарікаючи на сталінські колгоспи, в яких нічого не виплачують на трудодні і сталінських колгоспних гайдуків, в тому числі і на того, який перед годиною втікав від нас. Всі вискази населення були зовсім відкриті і щирі. Ось одна старша жінка, звертаючись до нас, каже: «Хлопці, рятуйте нас усіх, бо ми пропали, розбивайте цю нечисту силу». Подібних заяв було багато. Довелося вже пережити горя білоруському народові під большевицьким пануванням. Після поширення нашої революційної літератури, опускаємо село. Населення проводить нас. Дехто, щоби говорити з нами, по кілька разів забігав

нам дорогу і нав'язував розмову, а дівтора, а навіть старші, провели нас аж до лісу — все це говорить про прихильне ставлення до нас.

Беремо напрямок на південний-схід, а потім повертаємо в напрямку с. Букча. Відвідуємо деякі села, але там тільки поширюємо літературу і ведемо гутірки з окремими людьми. Недалеко с. Букча ззаду непомітно під'їхало на автомашині МГБ, яке помітило нас. Ми вже хотіли відкривати огонь, але автомашина, яка була напроти нас зупинилася, рвонула вперед. Видно, що емгебісти боялися стріляти по нас. Тут ми міняємо свій напрямок, прямуємо в Західну Білорусію. По дорозі зустрічаємо ряд селян з сіл Дзержинськ, Обзов та бригаду женців в с. Воронне. Зі всіма ведемо розмову та поширюємо літературу.

29 липня надвечір заходимо в с. Рубринь, р-н Давид-Городок, Пінська обл. (Західна Білорусія). Тут проводимо мітинг, на якому було присутніх до 200 осіб, в тому числі і робітники, які працювали на сплаві лісу рікою Ствига. Робітники походили з різних районів. Тут ми довідалися, що до с. Рубринь в 1945 р. доходили рейдуючі відділи УПА, та населення вже дещо більше знає про нашу революційно-визвольну боротьбу. «Ми знаємо, що в Україні є бандерівці, які б'ють міліцію і партійців» — заявило населення. Після розповсюдження літератури, направляємось до с. Мерлін, р-н Давид-Городок.

В дорозі довідуємося про існування в тих теренах підпільної групи білоруських революціонерів. Рішаємо задержатися трохи довше і, поруч пропагандивної роботи, робимо заходи, щоби пов'язатися з білоруськими підпільниками.

1 серпня 1950 р. після відвідання нами 21-го села і поширення, крім відвіданих, в 25-ох селах і 7-ох містах нашої революційної літератури, назад переходимо адміністративну большевицьку границю між Білорусією, а Україною.

КОРОТКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДВІДАНОГО ТЕРЕНУ

Соціальне положення населення

Селяни Білорусії становлять абсолютну більшість населення, тому і зупинимось на соц[іальному] положенні селян. Селяни Східної Білорусії цілий час знаходяться в колгоспах, створених після 1930 р., селяни Західної Білорусії щойно силою затягаються в колгоспи, які створенні в останніх роках. Хоч колгоспи створені по всіх селах, але ще в багатьох селах Західної Білорусії одноосібників нараховується до 10%. Населення до колгоспів заганяється при допомозі терору і шантажу, тобто важкими методами, як у нас в Україні. Сильний нажим на творення колгоспів покладено в 1948 р.

Майже всі села Східної Білорусії є побудовані по пляну (були спалені німцями). Зовнішній вигляд будинків гарний. Внутрі по хатах чисто, обстановку бідна. Хуторів в Східній Білорусії немає. Села Західної Білорусії розположені хуторами. Зовнішній вигляд будинків незавидний. Це само внутрі хат. Одяг білорусів бідний.

Матеріальне забезпечення селян Східної Білорусії бідне. Багатьом білоруським колгоспникам приходиться працювати на колгоспних полях за дарма. Наведу оплату трудоднів в 1949 р. деяких сіл району Туров: у с. Рудня нічого не виплачено, в с. Тонек виплачено на трудодень по 1 кг картоплі, 200 гр. гречки, 200 гр. проса і 200 гр. вівса; в с. Куцка — 2 кг картоплі, 300 гр. гречки і проса, в с. Сіньково — 1,5 кг картоплі. Така оплата трудоднів по всіх селах, за винятком сіл, які роз положенні ближче Прип'яті (там краща земля), але і так вона не перевищує 2 кг зерна на трудодень. Селяни Східної Білорусії поголовно голодують. Присадибна ділянка, яка не перевищує 30 арів на родину, акурат вистачає на оплату податків. Кожна колгоспна родина, крім різних «холостятських», «бездітних» і всякого рода штрафів, платить річно 14–16 кг масла від корови (корів у колгоспників є дуже мало, більше кіз), 90 яєць, 210–750 податку і 30–50 крб страхівки. На села приводять печений хліб до кооперативи (5 крб двокілограмова буханка), але не всі колгоспники можуть собі дозволити на те, щоб купити хліба — нема грошей. Ми біля одного села Східної Білорусії натрапили на колгоспного пастуха. Коли ми запитали його, що він носить у торбині, він показав нам горох, крадькома нарваний на колгоспному лану. «Це — каже колгоспник, — занесу діткам і буде суп, це просо так варимо і так живимося. Вже три місяці минуло як я і моя родина їли хліб».

Трохи краще, хоч не вповні забезпечуючи матеріально положення селян Західної Білорусії. Тут селяни мають більше тварин, корови, ялівки, воли, а також збирали із своїх індивідуальних господарств більше хліба, якого при великій ощадності вистачить на життя. Однак з моментом творення колгоспів, соціальне положення селян Західної Білорусії стає щодня то гірше.

НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Національно-політична свідомість білорусів є сильна. Населення в останнім часі хоч зміни, але в першу чергу соціальної зміни. Про самостійність Білорусії населення має дуже слабеньке поняття. Також не вірить у власні сили. Ось що нам казав один білорус — інтелігент: «Хлопці, ми краще хочемо, щоб тут була Україна, ніж Москва. Україна багата і нам було в краще жити ніж сьогодні». Коли ми почали говорити про Самостійну Білорусію, за яку треба боротися білоруському народові, а майбутня

Українська Держава, за яку ми боремося буде надійним союзником Білорусії, цей білорус сказав: «це гарно, але зараз у нас говорять, що краще Україна ніж Москва, а на самостійність Білорусії ніхто не розраховує, хіба пізніше це зрозуміють». Гадаю, що ця національно-політична відсталість білоруського народу сталася внаслідок постійної неволи і через відсутність належної виховно-політичної роботи. Бо, коли ми при зустрічах з населенням говоримо, що і ми боремося за соціальну зміну в Україні, але вважаємо, що тільки в Самостійній Українській Державі буде правильно розв'язане національне питання і, що і білоруському народові треба боротися за Самостійну Білоруську Державу з правдиво народним урядом, а тоді буде і справедливо розв'язане соціальне питання — це там те саме, що «відкриття Америки». Та фактично населення хоче соціальної зміни, але як це має і може статися — цього не знає.

Щоправда все населення ненавидять большевицької кліки. Нам довелося бачити ряд бувших большевицьких партизанів. Ось, що сказав там один з них, переконавшись, що ми бандерівці (хоч були і такі, що питали, чому нас називають «українсько-німецькі націоналісти»): «я большевицький партизан, боровся проти німців за світську владу, але подивіться, що я виборов (показавши на свою землянку з одним вікном), я сьогодні готовий боротися проти большевицьких партизанів». Коли ми показали йому літературу, він просто накинувся на нас і сказав: «дайте мені я скрізь її порозвішую, сам аж у Мінськ завезу, я знаю як це робити, бо робив це большевицьким паразитам».

Денаціоналізацію Білорусії большевики проводять ще скоршим темпом, ніж в Україні, особливий натиск кладуть на русифікацію (російська мова, книжка, преса видна на кожному кроці, більше поширюється ніж в Україні). Ясно, що большевицька кліка знає який національно-політичний занепад переживає білоруський народ і для нас є яким все, чому МГБ так переслідує нас, коли ми появилися в тих теренах.

Серед білорусів ще треба дуже, а дуже багато перевести виховно-політичної роботи.

Вістки про підпільний рух

Вдалося нам довідатись, що на теренах Західної Білорусії є підпільний рух, хоч на підставі всіх зібраних нами матеріалів, треба ствердити, що він є дуже слабкий. Цей рух проходить в дуже вузькому масштабі. Населення про цього знає дуже мало, не знає нічого про політичну програму, а навіть офіційної назви того руху. Населення стверджує тільки той факт, що «і в нас є партизани», «є наші хлопці», яких, на наше здивування, в багатьох місцях називали також «бандерівці». Література в терені не появлялася, всього, в деяких місцях, ніби була поширена одна листівка і то це у 1948 р. Це

стверджується не тільки на підставі розмов зі загалом населенням, але і на підставі розмов з окремими людьми, які ніби мають більш стисліший контакт з підпіллям, і які пообіцяли нам виконати деяке доручення. Крім того, про слабкість підпільного руху говорять малі большевицькі поліційні сили по районах, особливо МГБ, яке виключно призначене для боротьби з підпіллям і якого там по районних центрах майже немає.

Про диверсійні дії білоруського підпілля нам вдалося довідатися, що ніби в 1948 р. недалеко Турова був забраний з магазину одяг і обув. В с. Мерлін в 1948–1949 рр. кілька разів знищено архів сільради і потреби большевицьких достойників, хоч ніби за ц. роботу весною 1950 р. МГБ засудило до 25 років двох громадян того ж села.

Слава Україні!

Серпень 1950 р.

Богун*

ГДА СБУ. — Ф. 2. — Оп. 99 (1954 р.). — Спр. 1. — Т. 1. — Арк. 302–307. Друкований примірник. Машинопис.

¹ ЦДАВО України). — Ф. 3575, оп. 1, спр. 18, арк. 39.

² Маніфест Організації Українських націоналістів (грудень 1940) // Причинки до суспільного мислення. Зб. статей. — Б.м., 1989. — С. 21–22.

³ Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів // Причинки до суспільного мислення. Зб. статей. — Б.м., 1989. — С. 32, 42.

⁴ Постанови Другої конференції Організації Українських націоналістів (квітень 1942 р.) // Причинки до суспільного мислення. Зб. статей. — Б.м., 1989. — С. 62.

⁵ Постанови III конференції Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників // Причинки до суспільного мислення. Зб. статей. — Б.м., 1989. — С. 75, 81–83.

⁶ Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів // Причинки до суспільного мислення. Зб. статей. — Б.м., 1989. — С. 99.

⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 57, оп. 4, спр. 342, арк. 26–28.

⁸ Там само. — Арк. 26.

⁹ Пагіря О. «Політичне й економічне значення Карпатської України»: праця невідомого автора з 1942 року // Екзиль. Науково-мистецький часопис. — № 6. — 2007. — С. 8–9.

* Псевдо керівника Брестського окружного проводу ОУН у 1948–1950 рр. Олександра Степанюка.

¹⁰ *Стахів Є.* Місії УПА і УГВР до Італії в 1944–1945 рр. // Літопис УПА. Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Кн. 4: Документи і спогади. Зібрав Євген Штендера. Редактор Петро Й. Потічний. З англійським вступом і резюме. — Торонто–Львів, 2001. — С. 156.

¹¹ *Микитчук К.* Місія УПА в Італії. // Літопис УПА. — Т. 26. — Торонто–Львів, 2001. — С. 164.

¹² Див. наприклад: Положення Югославії (на підставі радіостанція «Вільна Югославія» та Лондону) // Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України). — Ф. 13, спр. 376. — Т. 84, арк. 116–118.

¹³ Визвольна боротьба сербів // До зброї. Видає політичний відділ УПА. — Ч. 3. — Вересень 1943. — С. 6–7.

¹⁴ *Микитчук К.* Назв. праця. — С. 164.

¹⁵ Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959). У 3-х т. — Т. 3. — К., 2009. — С. 400.

¹⁶ ГДА СБ України. — Ф. 6, спр. 75135 фп. — Т. 1, арк. 90–91.

¹⁷ *Микитчук К.* Назв. праця. — С. 164.

¹⁸ Там само.

¹⁹ *Стахів Є.* Назв. праця. — С. 156.

²⁰ *Стахів Є.* Назв. праця. — С. 157; *Микитчук К.* Назв. праця. — С. 165–166.

²¹ *Микитчук К.* Назв. праця. — С. 166–167.

²² *Стахів Є.* Назв. праця. — С. 157–158; *Микитчук К.* Назв. праця. — С. 167.

²³ Там само.

²⁴ *Стахів Є.* Назв. праця. — С. 157–158.

²⁵ Там само. — С. 162.

²⁶ Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1945 рр.). У 3-х т. — Т. 1. — С. 441, 542.

²⁷ ГДА СБ України. — Ф. 2, оп. 87 (1951 р.), спр. 87, арк. 109–110;

²⁸ Там само. — Ф. 13, спр. 372. — Т. 19, арк. 78; Ф. 26, оп. 2 (1960 р.), спр. 1, Т. 1, арк. 233–234.

²⁹ Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1945 рр.). У 3-х т. — Т. 1. — С. 542.

³⁰ Див. детальніше: *Кучерук О.* Останній паспорт Євгена Коновальця. (До генези українсько-литовських стосунків між двома світовими війнами) // Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття». Чернівці, 16–18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відповід. редактори Л. Винар, Ю. Макар. — Чернівці, 2001. — Т. 1. — С. 391–395.

³¹ *Патриляк І., Пагіря О.* Військова конференція ОУН(Б) 1942 р. і розробка планів зі створення українських збройних сил // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науковий та документальний журнал. — № 1/2 (30/31). — К., 2008. — С. 507.

³² ГДА СБ України. — Ф. 6, спр. 33286 фп. — Т. 1, арк. 225.

³³ Там само. — Ф. 6, спр. 51895 фп. — Т. 2, арк. 146.

- ³⁴ Там само. — Ф. 65, спр. 27314. — Т. 29, арк. 119.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Там само. — Арк. 119–120; Ф. 13, спр. 372. — Т. 68, арк. 11–13.
- ³⁷ Там само. — Ф. 6, спр. 51895 фп. — Т. 2, арк. 145.
- ³⁸ Там само.. — Ф. 2, оп. 61 (1953 р.), спр. 4, арк. 270–272.
- ³⁹ Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади. — Львів, 2005. — С. 157–158.
- ⁴⁰ ГДА СБУ. — Ф. 13,спр. 372. — Т. 11, арк. 352–363; Ф. 13, спр. 372. — Т. 19, арк. 266–267.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Галаса В. Назв. праця. — С. 158; Іванченко В. Квітка в червоному печлі: життєвий шлях Людмили Фої. Літопис УПА. Серія «Події і люди». Книга 8. Відп. ред. П.Й. Потічний. — Торонто–Львів, 2009. — С. 48.
- ⁴³ ГДА СБУ. — Ф. 13, спр. 376. — Т. 41, арк. 287.
- ⁴⁴ Там само. — Арк. 259–262.
- ⁴⁵ Галаса В. Назв. праця. — С. 161.
- ⁴⁶ Літопис УПА. Т. 28. Марія Савчин («Марічка»). Тисяча доріг (спогади). — Торонто–Львів, 1995. — С. 382.
- ⁴⁷ ГДА СБУ. — Ф. 2, оп. 99 (1954 р.), спр. 1. — Т. 1, арк. 302.
- ⁴⁸ Галаса В. Назв. праця. — С. 161.
- ⁴⁹ ГДА СБУ. — Ф. 2, оп. 99 (1954 р.), спр. 1. — Т. 1, арк. 302–307.
- ⁵⁰ В'ятрович В. Рейд українських повстанців у Прибалтику // Український визвольний рух / За ред. В'ятровича В. — Львів, 2003. — № 1. — С. 150.

В статъе авторы отслеживают попытки руководства ОУН(б) и УПА наладить связь с антикоммунистическими движениями Сопротивления в Прибалтике и на Балканах в 1943–1950 годах.

Ключевые слова: ОУН(б), УПА, антикоммунистическое движение Сопротивления в Прибалтике, антикоммунистическое движение Сопротивления на Балканском полуострове.

In the article authors trace the attempts of OUN(B) and UPA command to establish connection with anticommunist Resistance movements in Baltic countries and at Balkans in 1943–1950.

Keywords: OUN(B), UPA, anticommunist Resistance in Baltic countries, anticommunist Resistance on the Balkan peninsula.